

DALJI NJEMAČKI UZORI ZMAJEVI

JEVTO M. MILOVIĆ

UDK 886 1.091 830

Zmajeva kratka pjesma »Večni otac« prepjev je pjesmice Juliusa Hammeña »Zu pflanzen in die Menschenbrust«. Zmaj je prepjevao i Hammerovu pjesmu »Vertraue dich dem Licht der Sterne«. Taj svoj prepjev objavio je 1873. g. u listu *Žiža* pod naslovom »Moj savet«. U *Bosanskoj vili* za 1895. g. on je objavio svoju preradu »Reka«. Izvornik njen je Hammerova pjesma »Der Strom, sonst reich an vollen Wogen«. Zmajeva pjesmica »Idila«, koja je štampana u *Brankovu kolu* 1897, nastala je pod uticajem satire Ludviga Kališa »Ein Felsen ragte aus des Meeres Wogen«. U kalendaru *Polaznik* za 1873. g. izišao je Zmajev prepjev »Ne neobična ženska biografija«. Njegov izvornik je mađarska narodna pjesma »Sie zählte kaum noch sechzehn Jahre«. Izvornik Zmajeve prerade »Pitanje našoj braći Mađarima« jeste njemačka pjesma »Frage an unsere magyarischen Brüder«.

Z m a j je 1861. izdao u Novome Sadu čitavu zbirku svojih prepjeva pjesama istočnih pjesnika pod naslovom *Istočni biser. Skupljene pesme raznih istočnih pesnika*. U predgovoru tog izdanja on kaže, između ostaloga: »Krasni prevodi Daumerovi i Bodenštetovi osladili su mi pre 7—8 godina istočno pesništvo. Čitajući Hafisa i Mirzu Safija prevodio sam onda više ovde nalazećih se pesmica, ali počem ono pravi prevodi nesu, već tako reći preporođene (nachgebildet) pesme Hafisa i Mirze Safija, to sam po njima i ja tako isto radio; a ovamo, težeći bliže izvoru doći, čitao sam Hammera i druge mnoge koji su verno prevodili, o istočnome pesništvu što pisali. — Ono što sam u docnije vreme pisao još se manje sme strogo prevodom nazvati, jer sam više puta i neimajući koga pesnika pri ruci, sećajući se samo njegovih pesama u duhu njegovom pevao, preporučao — kako li da se izrazim; daklem, ovde ima više moji misli i izražaja, za koje upravo ni sam ne znam jesu li moji ili tuđi ... «¹

Mi decenijama tragamo za izvorima Zmajevih prepjeva iz djela istočnih pjesnika i pošlo nam je za rukom da pronađemo izvornik

¹ Jovan Jovanović, *Istočni biser, skupljene pesme raznih Istočnih pesnika*, I, Novi Sad, 1861, str. V—VI.

za mnoge njegove prerade. Ipak do dana-današnjega nijesmo uspjeli da otkrijemo izvornik za svaki Zmajev prepjev ili za svaku njegovu preradu.

Ovoga puta pronašli smo izvornik Zmajeva prepjeva *Večni otac*. To je kratka pjesma Juliusa Hammera *Zu pflanzen in die Menschenbrust*.

Evo tih pjesama:

XXII²

Večni otac,
Blag baštovan,
Sto o dobru našem radi,
Hteo je ljubav,
Svetu ljubav,
U prsa nam da posadi;
Baci u nas
Grudu zemlje,
Gde će takav nići cvet, —
Ta se gruda
Peva svuda,
I nju srcem zove svet.

Julius Hammer³

Zu pflanzen in die Menschenbrust
Das Balsamkraut der Liebe,
Auf dass es Wurzeln schlagen sollt'
Und fest bestehen bliebe,
Nahm lächelnd eine Hand voll Staub
Der Gärtner ew'ger Güte,
Und segnete und sprach: »Von mir
Soll zeugen jede Blüte!«
Nun schwillt und treibt es himmelwärts
Aus dem geweihten Boden. —
Die Hand voll Staub, — sie ist das Herz,
Durchglüht von Gottes Odem.

Mogli bismo se ovdje zapitati: zašto se Zmaj toliko zagrijao i zainteresovao za Hamerovu pjesmu? On je dobro poznao *Bibliju* iz koje je pjesnički obradio izvjestan broj motiva. Kad je pročitao Hamerov pjesnički proizvod, koji je nastao pod uticajem istočnjačke poezije, morao se sjetiti motiva iz *Biblije* o stvaranju ljudskoga roda:⁴ »A stvori Gospod Bog čovjeka od praha zemaljskoga, i dunu mu u nos duh života; i posta čovjek duša živa...« Hamer je tu biblijsku ideju preinačio. Njegov baštovan uzima, smijući se, punu šaku praha, prožima je božjim dahom i stvara čovječje srce.

Zmaj je Hamerovu pjesmu sasvim preradio. U svom prepjevu promijenio je red misli iz njemačke pjesme. Svoju preradu ispjevao je u slobodnom stihu s različitim brojem slogova, s posebnim ritmičkim jedinicama, s dva opkoračenja. Taj se njegov stih uveliko približava ritmičkoj prozi i sasvim razlikuje od Hamerovog stiha.

Zmaj je prepjevao pjesmu Hamerovu »Vertraue dich dem Licht der Sterne«. Svoj prepjev je štampao 1873. u broju 37/38. lista *Žiža* pod naslovom »Moj savet« (Po Juliju Hameru).

² *Pevanija Zmaja Jovana Jovanovića*, Novi Sad, 1882, str. 285.

³ Julius Hammer, *Unter dem Halbmond. Ein osmanisches Liederbuch*, Leipzig, 1860, str. 131.

⁴ *Sveto pismo staroga i novoga zavjeta*. Preveo Stari zavjet Đ. Daničić. Novi zavjet preveo Vuk Stef. Karadžić, Njujork — London, 1950, str. 2, glava 2, 7.

Neka budu ovdje navedene prva i posljednja strofa Zmajevog prepjeva i prva i zadnja strofa Hamerove pjesme:⁵

»Poveri se zvezdam', zvezdam' u visini
Kad ti dušu prođre gorkih jada roj;
One su ti blizu u daljnoj daljini,
Kad ti je daleko ponajbliži tvoj.
Ako imaš suza srcu u dubini,
Kad ne vidi niko, isplači se tad,
Al' pred ljudma budi, neka im se čini,
Ko da ne znaš šta je tuga, bol i jad!

A kad padne trnje tuge ponajornje,
I život ti zaspe iskušenjem zlim,
Tad boga pomeni, njemu se okreni,
I raspravljaj samo sobom i sa njim.
Trpi muke ljute, al' usta nek čute,
— Kako j' drugi umro, možeš i ti mret —
Mora l' biti — svisni — ali srce stisni,
S a m o nek ti tugu ne začuje svet!«

Julius Hammer:⁶

»Vertraue dich dem Licht der Sterne,
Beschleicht dein Herz ein bitteres Weh,
Sie sind dir nah' in weiter Ferne,
Wenn Menschen fern in nächster Näh';
Und hast du Thränen noch, so weine,
O, weine satt dich ungesehen,
Doch vor dem Aug' der Menschen scheine,
Als wär' dir nie ein Leid geschehn...
Und wenn dir Gottes Rathschluss sendet
Der schwersten Prüfung höchste Pein,
Dann hast du's, ganz ihm zugewendet,
Mit ihm zu thun und dir allein;
Davon lass nicht die Lippe sprechen,
Ob dir das Herz auch brechen will,
Lass es in tausend Stücke brechen,
Doch vor den Menschen schweige still!«

Šta je zapravo podstaklo Zmaja da prevede Hamerovu pesimistički obojenu pjesmu »Vertraue dich dem Licht der Sterne«? Sedamdesetih godina devetnaestoga vijeka naš pjesnik je bio očajan. Jad se bio »zacario u njegovoj duši«. I u njemačkoj pjesmi »sve se podudaralo s onim što se s njim i u njemu baš tada dešavalo i toliko ga uzbuđivalo«. U to vrijeme bio se pojavio realizam u srpskoj književnosti. Glavni njegov predstavnik bio je Svetozar Marković. On je 1868. objavio u »Matici« članak »Pevanje i mišljenje«. Tu je on oštro

⁵ *Sabrana dela* Zmaja Jovana Jovanovića. Priredio Jaša M. Prodanović, Beograd, 1935, knj. 11, str. 307—309, 394.

⁶ Julius Hammer, *Schau um dich und Schau in dich. Dichtungen*, Leipzig, 1857, str. 94—95.

napao srpsku savremenu poeziju. Osudio je »ljubavnu poeziju uopšte«. ⁷ »Naša savremena poezija«, kaže on, »to je smesa iz ljubavnih izjava, vantastičnih scena, praznih fraza i smešnih budalaština. Jedan opisuje kako se ljubi s dragom; drugi, kako se opio pa pao na njene meke grudi; treći...« ⁸ Marković je 1870. objavio u »Matici« svoj drugi članak, »Realnost u poeziji«. »Naše je pesništvo«, tvrdi on tu, »prazno; (ono) se vrze jednako oko lišća i leptirova, ili guguće i cmaka se sa svojom dragom«.

Zmaja je pogodila Markovićeva kritika. On je »takođe imao nesreću da u svojim *Đulicima* piše 'ljubavne izjave', da 'opisuje kako se ljubi s dragom', da se 'vrze' oko 'lišća i leptirova'«. Zato se on i pobunio protiv Markovićeve kritike: »Ako tice«, piše on u *Žiži* 1. avgusta 1872. »nemaju više prava od čoveka, onda i čovek sme pustiti glase srca svoga i u gluvo i u najgluville doba. Elegični glasi ovi — možda poslednji — pesama mojih neće uznemiriti sna... onih koji su negda, od mode, za pesmama jagmili. Jedna sveščica pesama... neće valjda biti na uštrb radne i privredne snage ljudstva toliko da obrati na se sekiru mladih apostola željnih hladne, prozaične budućnosti. Ali, kao god što tvrdo verujem u većito stanje čustava, upravo sreće i tuge, ljubavi i mržnje, — u uzvišenost i neoborivost oduševljenja za sve što je dobro i lepo..., — u besmrtije čiste device poezije, koja prolazi čista i kroz divlje i tvrde narode, i kroz preizobražene razbludne mekušce, koja će preživeti sve teorije, struje, pravce i krivce društvenog života, a ostati uvek cvet i melem duha čovekova...« ⁹

»U istom trenutku kad je pisao ovu izjavu, Zmaj je pisao i poznati uvelak (XVII): 'Što me ljudi glede tako'; oboje štampano u istom broju *Žiže*, 1. avgusta 1872. Zmaj je u to doba morao biti vrlo nesrećan. Za koji dan poći će iz Pančeva, ostaviti i grob« ¹⁰ svoje žene Ruže. Svoj XVII uvelak Zmaj je završio bolnim riječima: »Oprosti mi, ledno doba«. U 32. broju humoristično-satiričnog lista *Starmali* za 1887. pojavila se Zmajeva prerada jedne kratke pjesme iz njemačkog lista *Fliegende Blätter* pod naslovom »Savet jednom poeti« (Po 'Fl. Bl.'). Ona izražava pjesnikovu odbranu od napada Svetozara Markovića na tadašnje srpske pjesnike. U isto vrijeme ona kazuje Zmajevu raspoloženje sedamdesetih godina: ¹¹

⁷ Pavle Popović, »Jovan Jovanović Zmaj i njegovi *Đulici*«, u: Jovan Jovanović Zmaj, *Đulici i Đulici uveoci*, Beograd, 1930. (Srpska književna zadruža, kolo XXXIII, br. 218, str. XXXII.

⁸ *Ibid.*, str. XXXIII.

⁹ *Ibid.*, str. XXXIV i XXXV.

¹⁰ *Ibid.*, str. XXXV.

¹¹ *Sabrana dela*, Beograd, 1935, knj. XII, str. 120.

DALJI NJEMAČKI UZORI ZMAJEVI

»Ljubavne tajne tvoje
Nek čuje samo cveće.
Cveće je dobro, pa te
Ismejati bar neće.
Ljudima nemoj pričat
O moru tvojih tuga;
Mesecu reci blagom —
On ne zna da se ruga.
Skrpiš li pesmu, ti je
Čitaj pred visom stenja,
Jer gluve stene imaju,
Jest', imaju — strpljenja.«

Zmaju su se morale dopasti pjesme Juliusa Hamera. On se njima vraćao i 22 godine kasnije. U petom broju *Bosanske vile* štampao je svoj prepjev »Reka«. Pored naslova te pjesme stavio je »od Julija Hamera«. Izvornik pjesme »Reka« (Od Julija Hamera) jeste Hamerova pjesma »Der Strom, sonst reich an vollen Wogen«.

Neka budu ovdje navedene prva strofa Zmajeve prerade i prva kitica Hamerove pjesme:

Zmaj:¹²

»Uleni se brzotoka reka, —
U zlo doba hoće da s' odmara;
Ljuta zima to jedva dočeka,
Pak je sledi, dušmanka joj stara.«

Hammer:¹³

»Der Strom, sonst reich an vollen Wogen,
Floss trägt dahin, um auszuruhn,
Da kam der strenge Frost gezogen
Und schlägt ihn leicht in Fesseln nun.«¹⁴

Jovan Maksimović je odmah poslije smrti Zmajeve pregledao njegovu biblioteku u Sremskoj Kamenici. U njoj je naišao i na djelo Ludviga Kališa (1814—1882) *Schlagschatten* koje se pojavilo u Majncu 1845.¹⁵ To nas je podstaklo da odmah proučimo to djelo. Utvrdili smo da je Zmaj prepjevao Kališevu satiru »Es hilft doch nichts«. On je dao svome prepjevu naslov »Ne pomaže«. Pored njega nije stavio nikakve oznake iz koje bi se vidjelo da to nije njegova svojina. Da bismo potkrijepili svoje tvrđenje, ovdje ćemo navesti prvu strofu pjesme »Ne pomaže« i prvu kiticu satire »Es hilft doch nichts«:

¹² *Sabrana dela*, Beograd, 1935, knj. XI str. 342—343.

¹³ Julius Hammer, *Schau um dich und Schau in dich. Dichtungen*, Leipzig, 1857, str. 149.

¹⁴ O Zmajevim prepjevima iz poezije Juliusa Hamera biće više riječi u našoj opširnoj studiji *Zmaj i njemačka književnost* koja će se uskoro pojaviti na njemačkom jeziku.

¹⁵ J. Maksimović, »Zmajeva lektira«, *Srpski književni glasnik*, Beograd, 1906, knj. XVII, str. 191.

J. M. MILOVIĆ

Zmaj:¹⁶

»I baštovan britvom hita,
Da potseca lozu, grane —
Al' za to se loza vīta,
Drva zdrava ne tamane.«

Kalisch:¹⁷

»Kommt der Gärtner mit der Scheere,
Um das Wachsthum zu vereiteln?
Nein! Damit der Trieb sich mehre,
Muss er Busch und Baum beschmeiteln.«

God. 1866. objavio je Zmaj u brojevima 23—24. svoga šaljivoga lista *Zmaj* svoj prepjev »Ne pomaže«. On se, dakle, rano upoznao sa satirama Ludviga Kališa. Postavlja se sad pitanje da li je on čitao i Kališevo djelo *Das Buch der Narrheit* koje je štampano u Majncu 1845. Svi su izgledi da jest. Njegova kratka pjesma »Idila« (Po nemačkom), koja je objavljena u *Brankovu kolu* 1897, nastala je pod uticajem Kališeve satire »Ein Felsen ragte aus des Meeres Wogen«. To se lako vidi čim se te dvije pjesme uporede:

IV.¹⁸

Ein Felsen ragte aus des Meeres Wogen
In Trotz hinan zum blauen Himmelsbogen,
Wohl manch Jahrtausend stand er kühn und keck
Der Brandung spottend, jedem Schiff ein Schreck,
Furchtlos er selber, doch von Furcht umgeben,
Als wollt' er selbst die Schöpfung überleben.
Da schwebt ein Silberwölkchen her von Westen;
Was kümmert das den Riesenfels, den festen?
Hat wohl ein Königsadler je gebebt,
Wenn um ihn her ein kleines Täubchen schwebt? —
So steht der Felsen sicher, ruhig, kalt,
Indess das Wölkchen sich zur Wolke ballt;
Indess der Zephyr, der das Wölkchen trug,
Jetzt schon als Sturmwind peitscht den Wolkenzug.—
Er peitscht die Meereswelle zornig brausend,
Wohl um den Fels; doch der steht manch Jahrtausend;
Drum stolzer blickt sein Haupt, ob auch umwettert.
Da zuckt ein Blitz — schon liegt sein Haupt zerschmettert. —
Drum nicht zu stolz, Tyrannen dieser Erden!
Ein Wölkchen kann zur Donnerwolke werden.
Ob Ihr Jahrtausende getrotzt den Wettern,
Ein einziger Blitzt kann plötzlich euch zerschmettern. —

¹⁶ *Sabrana dela*, knj. III, str. 35—36.

¹⁷ Ludwig Kalisch, *Schlagschatten*, Mainz, 1845, str. 246.

¹⁸ Ludwig Kalisch, *Das Buch der Narrheit*, Mainz, 1845, str. 91.

DALJI NJEMAČKI UZORI ZMAJEVI

Idila¹⁹

(*Po nemačkom*)

Na obali, tih jezera
Stoji stanac, kamen sêdi,
Jezero je vedro, sjajno, —
A kamen ga mrko gleda.

Al' ne trpe laki vali
Ništ' sumorno, neveselo, —
Već polako pirkajuć' ga
Zgladiše mu borno čelo.

Zmaj je za svoju pjesmicu »Idila« pozajmio samo glavnu misao iz Kališeve satire »Ein Felsen ragte aus des Meeres Wogen«, pa je i nju unekoliko izmijenio. Stvorio je lijepu sliku pomoću kontrasta. Tu su »vedro« i »sjajno« nas mijano jezero i »kamen sêdi« s mrkim pogledom. Naš pjesnik ne voli sumornost i tugu. Njega privlače svjetlost, veselost i lepršavost lakih talasa.

Kališeva pjesma »Ein Felsen ragte aus des Meeres Wogen« prikazuje more i u njemu ogromnu stijenu koja se oholo diže put nebeskog svoda i ismijava udaranje morskih talasa o bregove, čiji je vrh odjedanput munja smrčila. Riječ je ovdje o oholosti. Kališ, na kraju svoje pjesme, opominje silnike i tirane da se ne gorde nego da budu skromni, jer »u visocijeh gora vrhe najprije ognjen trijes udari«.

Zmajeva pjesma »Idila« ispjevana je u narodnom tonu. Ima dvije strofe od po četiri osmerca s rimom. Kališeva pjesma »Ein Felsen ragte aus des Meeres Wogen« nije podijeljena u strofe. Ima 22 jedanaestosložna stiha. Zmajevi stihovi su glatki, a Kališevi hladni i kruti.

U kalendaru *Polaženik* pojavila se 1873. Zmajeva pjesma:²⁰

*Ne neobična ženska biografija.**

Šta je bila — šesnest leta,
Al' dođoše po nju svati;
Udala se da se uda —
Baš k' i njena slatka mati.

Nova mlada, njena vlada,
Sad čedu je gospom zvati
Svi će mislit da je srećna —
Baš k' i njena slatka mati.

Ide vreme, nosi breme,
Deca mala, pa se pati.
Već kanda se malo kaje —
Baš k' i njena slatka mati.

¹⁹ *Sabrana dela*, Beograd, 1935, knj. XIII, str. 399.

²⁰ *Sabrana dela*, Beograd, 1935, knj. XII, str. 105, 390.

Muž joj nešto hladan biva;
A šta mu je? Bog će znati.
Na muža se svoga tuži —
Baš k' i njena slatka mati.

Dugo vreme — al' našla je
Ko će da joj vreme krati.
Sad je krupna i crvena —
Baš k' i njena slatka mati.

Pored naslova ove pjesme nalazi se jedna zvjezdica »*«. Zmaj nam je saopštio da je ona pjesma, pored koje stoji jedna zvjezdica, ispjevana »po tuđoj zamisli«. To znači da je naš pjesnik glavnu misao ove pjesme pozajmio od nekoga pjesnika. To pak u ovom slučaju nije tako. Ova pjesma je prepjev mađarske narodne pjesme koja u njemačkom prevodu počinje stihom: »Sie zählte kaum noch sechzehn Jahre«:

82.²¹

Sie zählte kaum noch sechzehn Jahre
Als man ihr den Gemahl ersah;
Sie nahm ihn nur so aus Gewohnheit,
Just so wie ihre Frau Mama.

Sie freute sich der Hochzeitskleider,
Des Prunks, der ihr zulieb geschah;
Sie that so lustig, schien so glücklich,
Just so wie ihre Frau Mama.

Ein Jahr verging, es kam das andre,
Und Arbeit gab es fern und nah;
Die Kinder weinten in der Wiege,
Just so wie bei der Frau Mama.

Ihr Mann ward mit der Zeit ganz mürrisch,
Manch Donnerwetter gab es da;
Bei jung und alt führt sie Beschwerde,
Just so wie ihre Frau Mama.

Doch schliesslich weiss sie sich zu trösten.
So viele Tröster gibt es ja;
Wird obendrein recht rund und rosig,
Just so wie ihre Frau Mama.

Nijesmo dosad mogli utvrditi kad je Maks Farkas prepjevao na njemački zbirku mađarskih pjesama *Ungarische Volkslieder* niti smo mogli dosad saznati kad se ona pojavila. Još nijesmo došli ni do mađarskog izvornika njemačkog prepjeva »Sie zählte kaum noch sechzehn Jahre«. To ćemo naknadno učiniti.

²¹ Meyers Volksbücher. *Ungarische Volkslieder*. Übertragen von Max Farkas, Leipzig und Wien, Bibliographisches Institut, br. 82, str. 82.

Prije nego što pronademo mađarski original, ne bismo željeli da podrobnije govorimo o Zmajevom prepjevu »Ne neobična ženska biografija«, jer je moguće da je Zmaj mađarsku pjesmu prepjevao s njemačkog jezika. Iz njemačkog prepjeva jasno se vidi da pjesma »Ne neobična ženska biografija« nije ispjevana »po tuđoj zamisli« nego je ona prepjev s mađarskoga ili njemačkoga jezika.

Zmaj je prepjevao i njemačku pjesmu »Frage an unsere magyarischen Brüder« koja je izišla u listu *Siebenbürgisch-Deutsches Tageblatt* 9. maja 1883. Njen se prepjev pojavio pod naslovom »Pitanje našoj braći Mađarima« (Po nemačkom) u 15. broju humorištičko-satiričnog lista *Starmali* 1883. Ispod teksta te pjesme urednik *Starmaloga* stavio je sljedeću primjedbu: »Ova, ovde slobodno prevedena i posrbljena pesma izašla je prvo u listu *Siebenbürgisch-Deutsches Tageblatt*, br. 2855. A naš prevodilac našao je preštampanu u listu *Bacs Bogrogher Presse* koji izlazi u N. Sadu na njemačkom jeziku; ovaj list stoji muški na braniku nemačke narodnosti, čuvajući svetinju svojeg imena, jezika i narodnosti, od današnje struje preteranoga Mađarstva koja svima nemađarima podjednako preti.«

Zmaj je živio u Beču od 1880. do 1889. On je sigurno upoznao njemačku pjesmu »Frage an unsere magyarischen Brüder« čim se ona 1883. pojavila. Vjerovatno ju je odmah i prepjevao i poslao glavnom uredniku *Starmaloga*.

Ovdje donosimo Zmajev prepjev »Pitanje našoj braći Mađarima« i njemačku pjesmu »Frage an unsere magyarischen Brüder«:

*Pitanje našoj braći Mađarima*²²
(Po nemačkom)

Zaš' se ljutiš, o Mađaru,
Koj' mi primer želiš biti, —
Što se ljutiš kad me vidiš
Da ja radim to što i ti?
Tvoj maternji jezik dragi
Amanet je tebi sveti,
Ti ga ljubiš od sve duše
I gotov si za nj umreti.

Ko što ljubiš ti svoj jezik,
I ljubav te ova krepí, —
Istim žarom ljubim i ja
Moj maternji jezik lepí.
Ti svoj jezik, svoje ime
Ljubiš silno, ljubiš čisto.
Pa je l' pravo da me goniš
Kad ja činim ovo isto!

²² *Sabrana dela*, Beograd, 1935, knj. XI, str. 194—199.

Kad se ono bilo preglo
Da se jezik vaš satari,
Ko lavovi hrabro, dično
Braniste se vi Mađari;
Protiv sile mnogo jače
Pravo branit vi ste znali,
U borbi ste istrajali
I mreže ste raskidali.

I narodi oda svuda
Gledali su uspeh velji,
I tome se radovali
Slobodini prijatelji:
Radovali s' u tom nadu
Da s' slobodan bedem zida,
Na kome će s' svaći lanci,
Svako ropstvo da raskida.

Na kog sunce tako sine,
Tu mu svetlost u dug broji,
Od tog ište, od tog traži
Da s' tog dara udostoji: —
Da bratinske jade shvati,
Da patnički uzdah štuje.
Da slobodu ne zagati,
Već da svača prava štuje.

Pa sad reci, o Mađaru,
Da l' je mirna savest tvoja,
Kako gajiš onu biljku
Iz rajskoga perivoja?
Tebi j' prvo mesto dato
U Ugarskoj zemlji ovde, —
Šta uradi s onim blagom,
Sa alemom od slobode?

Istom rane tvoje srasle
Od ugnjeta teretnoga,
Ti već iste rane paraš
Po grudima brata svoga.
Pravdu hoćeš samo za se,
A slobodi lomiš krila,
To budućnost tvoja gleda,
Pa se ljuto namrštila.

Zar se tako titra s dari
Što ih dobi da ih deliš?
Zar zasluga tvoja raste
Kad nas gnječiš, kad nas cveliš?
Otadžbina j' onda srećna
Kad je s v a k o blagosilja,
Ovoj zemlji treba bratstva, —
A ne patnje od nasilja.

DALJI NJEMAČKI UZORI ZMAJEVI

Tvoji stari kralji znaše
Bolje neg' ti danas gresti, —
I država j' bila jaka
Bez utvora i obesti.
Ali, kâ što tam' u lugu
Niko ptičji poj ne preči,
Tako j' svako zborit smeo
Svojim glasom, svojom reči.

Ne iskalo s': Mađar budi!
Većem: s'vojski zemlju brani!
I mi svi smo puške pregli,
Da nas dušman ne stamani:
Sjećaj s' kralja svog Stevana,
Pa Ludvilka, pa Korvina, —
Kad bi s' pošlo starim putem,
Procvetała b' domovina.

Ta ti imaš slavniĥ ljudi —
Zemljica im budi laika!
Al' ko sluša sad Sećenja
I Etveša i Dealka?
Njima s' dižu spomenici
(I zaslužni jesu slavija)
Al' šta vrede spoljni znaci
Kad im s' nauk zaboravlja.

Što se ljutiš, o Mađaru,
Koj' mi primer želiš biti;
Što se ljutiš kad me vidiš
Da ja činim to što i ti,
Ti svoj jezik, svoje ime,
Ljubiš silno, ljubiš čisto,
Pa je l' pravo da me goniš
Kad ja činim ovo isto!

Svog jezika ja s' ne stidim.
Njim se dičim, njim se hvalim;
Zaklela me majka moja
Da se od njeg' ne udaljim.
Srpski dišem, srpski pišem,
Pevam, zborim, Bogu s' molim,
A u srpstvo ko mi dirne
Srpski ću mu da odolim.

Moj je narod patnik teški,
Mnogi grom je na njeg' gruvô
Mnoge hale na njeg' pale, —
Al' je jezik svoj sačuvô.
Što ne mogli kroz vekove
Turski koci i handžari, —
To će i vam' zalud biti,
Verujte mi, o Mađari!

J. M. MILOVIĆ

Što želite, neće nići,
Vi ne znate šta sejete:
Pogledajte seme bolje,
Da s' za rana pokajete.
Prijatelj vam ovo zboni,
Otvoreno, jasno, glasno, —
Prijatelj je jer govori
Sad — dok jošte nije kasno.

*Frage an unsere magyarischen Brüder.
Feuilleton.²³*

Warum zürnst Du mir, Magyare?
Weil ich liebe, was Du liebst,
Und mich halt' an's wunderbare
Vorbild, das Du selbst mir gibst?
Deine Muttersprache liebst Du
Wie kein Volk der Erde mehr,
Für dies eine Kleinod gibst Du
Freudig jedes and're her!

Unaussprechlich wie Du Deine
Muttersprache liebst, Magyar,
Also liebe ich die meine
Heute, morgen, immerdar.
Warum willst Du nun verdammen,
Was an Dir Du rühmen musst,
Wenn in mir dieselben Flammen
Glühen wie in Deiner Brust?

Als man Dir das Glied der Zungen
Schneiden wollte aus dem Mund,
Bist Du aus dem Schlaf gesprungen
Wie ein Löwe wild und wund.
Zweier mächt'ger Kaiser Wille
Wich zurück vor Deinem Zorn,
Und es quoll in reicher Fülle
Deiner Muttersprache Born,

Die erstaunten Völker blickten
Mit Bewund'ring auf das Land,
Und der Freiheit Freunde drückten
Achtend Dir die Siegerhand,
Hoffend, dass sie bauen würde
Einen Tempel gross und schön
Wo man aller Ketten Bürde
Ringsum würde fallen seh'n.

Wem die Götter Freiheit schenkten,
Zahlt ja damit seine Schuld,
Dass mit anderen Bedrängten
Gern er theilet ihre Huld
Wenn der Muttersprache Quelle

²³ *Siebenbürgisch — Deutsches Tageblatt*, Hermannstadt 9. maj 1883,
Nr. 2855, str. 469—470.

DALJI NJEMAČKI UZORI ZMAJEVI

Voll von eigenem Munde fliesst,
Sorge, dass sie frei und helle
Auch aus fremden sich ergiesst.

Sage Du mir nun, Magyare,
Wie bezahlst Du Deine Schuld
Für die grosse wunderbare
Dir geschenkte Götterhuld,
Dem im Reich der Stefanskrona
Sie gönnt den ersten Platz,
Wie verwaltest Du am Throne
Den empfang'nen Freiheitsschatz?

Kaum vernarbt Deine Wunden
Und Du gräbst denselben Schmerz,
Den Du schwer genug empfunden
Tief in Deiner Brüder Herz.
Baust der Freiheit ein Gefängnis
In dem eig'nen Vaterland —
Fürchtest Du nicht das Verhängnis
Und das Schwert der Götterhand?

So vertheilst Du die Rechte,
Die für Alle Du empfangst,
Wie ein Herr mit seinem Knechte,
Den Du zum Gehorsam zwingst,
Wie ein Löwe mit dem Rind? —
Ach! wie schwer wird da der Glaube,
Dass wir Deine Brüder sind.

Deine Könige, die alten,
Weiser als Du's heute bist,
Haben gross ihr Reich erhalten,
Frei von allem Brüderzwist.
Aber wie die Vögel singen
In dem Wald auf grünem Zweig,
Dürften alle Sprachen klingen
Frei und laut im ganzen Reich.

Eintracht tief im Herzensgrunde
Ihrer Völker suchten sie;
Aber draussen in dem Munde
Suchten sie die Einheit nie.
Lass' Dich Deine Könige lehren
Stefan, Ludwig und Corvin,
Wenn Du auf ihr Wort wirst hören,
Dann wird Ungarn neu erblüh'n.

Deinen Eötvös, Deinen Deak,
Hast vergessen Du, wie's scheint,
Oder alle Deine Wehklag,
Um sie war nicht ernst gemeint.
Klagtest Du sie wirklich, thätest
Du auch, was sie Dich gelehrt,
Aber wenn ihr Werk Du tödtest,
Hast Du nimmer sie geehrt.

J. M. MILOVIĆ

Warum zürnst Du mir Magyare?
Weil ich liebe, was Du liebst,
Und mich halt' an's wunderbare
Vorbild, das Du selbst mir gibst.
Unaussprechlich wie Du Deine
Muttersprache liebst, Magyar,
Also lieb' ich auch die meine
Heute, morgen, immerdar!

Ihren gold'nen Eimer senk' ich
Täglich in die Geistergluth
Und mit seinen Tropfen tränk' ich
Dürstend meines Herzens Blut.
Ihre mächt'gen Flügel tragen
Zu den Sternen mich empor
Und was höh're Geister sagen
Flüstert sie mir in das Ohr.

Nimmer könnt' ich sie verleugnen,
Die mir Götterkost gereicht;
Eh' vergässe ich der ieg'nen
Mutter, welche mich gesäugt,
Eh' vergässe ich der eig'nen
Die mit Strahlen mich beschenkt,
Eher aller Tröstungswonne,
Die sich mir ins Herz versenkt.

Siebenhundert Jahre klang sie
Frei in diesem Vaterland;
Keines Feindes Macht bezwang sie,
Weder Schwert noch Feuerband,
Du auch wirst sie nicht bezwingen,
Glaub' mir Bruderherz Magyar,
Weiter, weiter wird sie klingen
Auch noch siebenhundert Jahr.

Trebalo bi sad vidjeti kako je Zmaj preveo tu njemačku pjesmu na naš jezik.

Pjesma »Pitanje našoj braći Mađarima« slobodan je prepjev njemačke pjesme »Frage an unsere magyarischen Brüder« koju je napisao nepoznati njemački književnik. I original i prepjev imaju po 15 strofa od po osam stihova. U originalu se smjenjuju osmerci i sedmerci s muškom rimom. Rimuju se prvi i treći i drugi i četvrti stih. Rima nije uvijek čista. Prepjev je ispjevan u trohejskom osmercu s ukrštenom ženskom rimom. On pruža, uglavnom, dosta jasnu sliku o sadržini originala. Pa ipak je on kudikamo jasniji i mnogo bolji od izvornika. To se jasno vidi iz uspjelog prepjeva nekoliko stihova:

DALJI NJEMAČKI UZORI ZMAJEVI

»Što se ljutiš, o Mađaru,
Koj' mi primer želiš biti;
Što se ljutiš kad me vidiš
Da ja činim to što i ti?
Ti tvoj jezik, svoje ime,
Ljubiš silno, ljubiš čisto,
Pa je l' pravo da me goniš
Kad ja činim ovo isto!...«

Zmaj je, radi rime, morao žrtvovati priličan broj lijepih i značajnih pojedivosti iz originala. Unio je pak u svoj prepjev puno novih misli i ideja. Uveliko je idejno »posrbio« izvornik. On smatra svoj materinji jezik glavnim obilježjem svoje srpske narodnosti. Kao »učenik francuskih ideja iz 1789«,²⁴ on je »zastupao načelo ravnopravnosti svih nemađarskih narodnosti« u Ugarskoj. Energično je ustao protiv proganjanja jezika Srba, Hrvata, Rumuna, Slovaka u ugarskoj zemlji. Osjetio je jače od drugih da su ugroženi u Vojvodini ime Srba, njihova narodnost, njihova tradicija, njihova »srpska vjera«. Zato on i umeće u svoj prepjev »ime« svoga naroda. On je protiv ropstva i lanaca. Voli slobodu iznad svega. Zbog toga joj je u svom prepjevu posvetio nekoliko stihova:

»I narodi odasvuda
Gledali su uspeh velji,
I tome se radovali
Slobodini prijatelji,
Radovali s' u tom nađu
Da s' slobodan bedem zida,
Na kome će s' svači lanci
Svako ropstvo da raskida.«

Zmaj savjetuje Mađarima da žive u bratskoj ljubavi i slozi s drugim narodnostima u Ugarskoj:

»Da bratinske jade shvatiti,
Da patnički uzdah čuje«.

On traži od »gospodarećeg« mađarskog naroda da poštuje prava svih narodnosti u Ugarskoj:

»Već da svača prava štuje«.

On je protiv nacionalnog ugnjetavanja i tlačenja drugih naroda u Ugarskoj:

»Zar se tako titra s dari
Što ih dobi da ih deliš?
Zar zasluga tvoja raste
Kad nas gnječiš, kad nas cveliš?«

²⁴ Milan Marković, »Zmaj i francuska poezija«, *Letopis Matice srpske*, Novi Sad, 1933, knj. 337, sv. za juli-avgust-septembar 1933, str. 34—49.

»Pa je l' pravo da me goniš
Kad ja činim ovo isto!«

On je pjesnik mira i ljubavi među narodima čitava svijeta. Želio bi:

»Da od svakog srca pođe
K svakom srcu jedna žica,
Jedna žica rajaska glasa,
Sveta žica-pomirnica.«

Kroz svih dvanaest strofa prepjeva »Pitanje našoj braći Mađarima« provlači se Zmajeva patriotska žica. Prepjev je, uz to, »hranjen sokovima francuske revolucije« iz 1789.

Trinaesta i četrnaesta strofa Zmajeva prepjeva su sjenke originala. Naš je pjesnik njemačke odgovarajuće stihove sasvim »posrbio«. Erdeljski Nijemac iz njemačke pjesme voli svoj maternji jezik iznad svega. On na njemu izražava posvednevno svoje misli i svoja osjećanja. Njegova fantazija dobija krila pomoću njega. Zbog toga se on nikad ne bi mogao odreći svoga maternjeg jezika. On bi prije zaboravio svoju majku koja ga je dojila, sunce koje ga je grijalo svojim zracima i slast utjehe koja se nalazila u negovom srcu nego svoj maternji jezik. Svoju veliku ljubav prema svome maternjem jeziku Zmaj je izrazio glatkim trohejskim rimovanim osmercima, leoninskim slikom, inverzijom riječi u pojedinim stihovima i igrom riječi:

»Svog jezika ja s' ne stidim,
Njim se dičim, njim se hvalim;
Zaklela me majka moja
Da se od njeg' ne udaljim.
Srpski dišem, srpski pišem,
Pevam, zborim, Bogu s' molim,
A u srpstvo ko mi čime
Srpski ću mu da odolim.«

Sad dolazi strofa od osam stihova koju je Zmaj ispjevao i koja sadržajno nema nikakve veze s njemačkim originalom:

»Moj je narod patnik teški,
Mnogi grom je na njeg' gruvó
Mnoge hale na njeg' pale, —
Al' je jezik svoj sačuvó.
Što ne mogli kroz vekove
Turski koci i handžari, —
To će i vam' zalud biti,
Verujte mi, o Mađari!«

Zmaj je prepjevao i 15. strofu njemačkog teksta vrlo slobodno. On se tu više ugledao na njemački izvornik. U njemačkoj pjesmi se Nijemac iz Erdelja obraća svome bratu Mađaru i kaže mu da njegov

njemački jezik živi u Ugarskoj već 700 godina, da njegov maternji jezik nikakvi neprijatelji nijesu mogli uništiti, da ni Mađari to neće postići i da će njemački jezik postojati u Ugarskoj još 700 godina. U 15. strofi svoga prepjeva Zmaj je želio da upozori Mađare na skorašnju propast Austro-Ugarske i Turske i da ih, kao prijatelj, posavjetuje »da se odreknu svojih megalomanskih težnja da kao gospodareći narod (Herrenvolk) vladaju drugima narodima«, da žive u slozi i ljubavi s nemađarskim narodnostima u Ugarskoj, da poštuju istorijsku tradiciju pojedinih naroda u svojoj zemlji i da »dovedu svoju politiku u sklad s interesima okolnih naroda po načelu narodnosti«. Zmaj opominje Mađare da se dobru ne nadaju ako zlo čine, jer »kakvo sjeme posiješ onako ćeš i žito vrći«. Savjetuje im da se kaju »dok imade dana«:

»Što želite, neće biti,
Vi ne znate šta sejete:
Pogledajte seme bolje,
Da s' za rana pokajete.«

Osamdesetih godina devetnaestog stoljeća austrijski vladajući vojni krugovi ugrozili su maternji jezik svih nenjemačkih naroda u Monarhiji. Germanizacija nije poštedjela ni mađarski jezik. God. 1886. postao je njemački jezik službeni jezik kod austrijsko-mađarske vojske. »Jednogodišnji dobrovoljci su se obavezali da će svoj oficirski ispit polagati na njemačkom jeziku.« Mađari su odmah stupili u odbranu svoga maternjeg jezika. Tada su i neki njihovi književnici uzeli u zaštitu svoj maternji jezik. Istaknuti mađarski pjesnik Emil Abranji ispjevao je tada svoju »veličanstvenu odu« svome maternjem jeziku *Az anyanyelv*. Zmaj je saznao za tu apoteozu mađarskom jeziku od svoga znanca Božidara Vujića iz Subotice. Vujić je bio »ushičen« tom lijepom pjesmom, »dao ju je o svom trošku preštampati na zasebnim listićima pa je jedan primerak poslao« Zmaju sa željom da on »tu pesmu prevede na srpski«. Zmaj se toj Vujićevoj molbi rado odazvao. On je pjesmu slobodno prepjevao. »Pazio sam«, tako on piše, »da tu pesmu — koliko ja to mogu — što vernije prevedem. Sa izmenom ili izostavom samo po jedne reči u petoj, šestoj i osmoj strofi, dao sam pesmi širi obuhvat, što se vrlo dobro slaže sa duhom prve četiri strofe, a time sam celu pesmu hteo — ne posrbiti, već kao poopštenju njenom srpski sudeo doprineti. Uveren sam, da mi to pošt. gosp. Abranji neće zameriti, jer ko će pre, nego pesnik, priznati onu veliku prirodnu istinu, da, što je svetinja jednom narodu, to sme biti i treba da je i jeste svetinja i svakom drugom narodu, a to je dragi mu maternji jezik«. ²⁵

²⁵ Jovan Grčić, »Zmajevi prepevi s mađarskog«, *Letopis Matice srpske*, Novi Sad, 1933, knj. 338, str. 139.

Zmaj je u 13. broju *Javora* 1889. objavio svoj prepjev »Maternji jezik« (Mađarski od Em. Abrančija). To je, po riječima Jovana Grčića, »jedan od najljepših Zmajevih prepjeva s mađarskog«. ²⁶

Neka bude ovdje navedena jedna pregršt stihova iz tog Zmajeva prepjeva: ²⁷

»... Da li gdegod narod živi,
Koj' se tome ne protivi
Kad mu jezik bogodani,
Ko ismeva i tamani, —
Stub njegova svetilišta,
Bez kojeg je niko, ništa?
Suze roni naša majka, —
Ha, na nju se diže hajka,
Hoće da joj grlo stisne,
Ni pred Bogom da ne pisne...
Izgubismo blaga dosta,
Još nam majčin jezik osta,
Pa još ti tom zar se preti?...
Ne daj, brate, ovog blaga,
Poslednjicu tvojih snaga...
Jer donde si ono šta si
Dok se žar taj ne ugasi.
A bez njega da te ima
Milionskim miljonima,
Po svetu bi s' tržbo, vio —
Ali narod ne bi bio.
Plevom bi te svako zvao,
Vetar bi te razduvao...«

Zmaj je 1890. ispjevao svoju pjesmu »Srpski jezik« koju je štampao u 89. broju kalendara *Srbobran*. On tu veliča ljepotu, snagu i milozvučnost svoga maternjeg jezika: ²⁸

»Srpski jezik, r a j s k i jezik, —
Ne što njime zbori raja,
Već za ono što u sebi
Šve miline zvuka spaja.
Srpski jezik, r a j s k i jezik, —
Znaš kako s' u duši ori
Kad nam majka, kad nam sestra,
Kad nam ljuba njime zbori.
Srpski jezik, r a j s k i jezik, —
Znaš kako nas on potresa
Kad nam gustar njime pjeva,
Ta diže nas u nebesa...«

²⁶ *Ibid.*, str. 139.

²⁷ *Sabrana dela*, Beograd, 1935, knj. XI, str. 199—201.

²⁸ *Sabrana dela*, Beograd, 1934, knj. VIII, str. 256—257, 403.

DALJI NJEMAČKI UZORI ZMAJEVI

Jevto Milović: WEITERE DEUTSCHE EINFLÜSSE AUF ZMAJ

Zusammenfassung

Wie schon bekannt, hat Zmaj neben viele seiner Gedichte zwei Sterne oder einen Stern gesetzt. Die Gedichte, neben welchen zwei Sterne stehen, sollen aus einer fremden Sprache übersetzt und neben welchen sich ein Stern befindet, sollen nach fremder Idee geschaffen sein. Unter den Überschriften vieler Gedichte von Zmaj stehen die Anmerkungen »nach dem Deutschen«, »nach dem Ungarischen«, »nach dem Französischen«, »übersetzt«, »nachgedichtet«.

Der Verfasser weist in seinem obigen Aufsatz weitere Einflüsse fremdländischer Dichter auf Zmaj nach. Er stellt fest, dass Zmaj's kleines Gedicht »Večni otac« eine Nachdichtung des Gedichtes »Zu pflanzen in die Menschenbrust« von Julius Hammer sei. Ebenso seien Zmaj's Gedichte »Moj savet« und »Reka« Umarbeitungen der Gedichte »Vertraue dich dem Licht der Sterne« und »Der Strom, sonst reich an vollen Wogen« von Julius Hammer. Das Gedicht »Idila« von Zmaj, das 1897 in der Zeitschrift *Brankovo kolo* gedruckt wurde, stehe unter dem Einfluss des Gedichtes »Ein Felsen ragte aus des Meeres Wogen« von Ludwig Kalisch. Die Nachdichtung »Ne neobična ženska biografija«, von Zmaj, die 1873 im Kalender *Polženik* erschienen ist, sei auf das ungarische Volkslied »Sie zählte kaum noch sechzehn Jahre« zurückzuführen. Auch wäre das Gedicht »Pitanje našoj braći Madarima« von Zmaj eine Nachbildung des deutschen Gedichtes »Frage an unsere magyarenischen Brüder« eines unbekanntem Dichters.